

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים

קירות מדברים ברשת

אגף משפחות,
הנצחה ומורשת -
יחידת המורשת
והמוזיאונים

גיליון מס' 11

אב ה'תש"ף יולי 2020

קוראים יקרים,

בימים אלה, כאשר הקורונה עדיין נוכחת באופן כה דומיננטי בשגרת חיינו (ולצערי תמשיך ללוותנו גם בחודשים הקרובים), משנה סדרי עולם ומלמדת אותנו להתנהל אחרת בחיינו, אנו ביחידת המורשת והמוזיאונים ממשיכים במרץ בעשייה בהתאמה למצב ובהתחדשות.

במהלך חודש מאי נפתחו מוזיאוני משרד הביטחון לביקורים, אם כי בהיקפים נמוכים, ומבקרים פוקדים אותם מידי יום. יחד עם זאת אנחנו משקיעים כל מאמץ להביא את בשורת המוזיאונים לקהל שאינו יכול לבקר בהם כעת וזאת באמצעות הדרכות מקוונות ופעילויות דיגיטליות שונות ובהן כנסים ואירועים מגוונים ב-zoom, משחקים ותכנים שונים המועלים לרשתות החברתיות ובקרוב אף יעלה אתר האינטרנט החדש של יחידת המורשת והמוזיאונים.

גיליון אלקטרוני זה של "קירות מדברים ברשת", הוא השני שיוצא לאור השנה ובחרנו לפרסמו לקראת ט"ו באב. בגיליון זה נביא לפניכם סיפורי "אהבה במחתרת" על אהבות שנרקמו בימים שלפני הקמת המדינה המתאפיינים לא רק באהבה שבין בני זוג אלא גם באהבת הארץ והמולדת.

אין כמו האהבה לעטוף ולסייע גם בעיתות משבר.

אני מזמין אתכם להצטרף לאירוע מקוון שתערוך יחידת המורשת והמוזיאונים בתאריך 2.8.2020 לקראת ט"ו באב: "זום באב - מוזיאונים מספרים אהבה". לפרטים נוספים ולמידע על אירועים ופעילויות נוספות בהמשך, עקבו אחר הפרסומים שלנו בדפי הפייסבוק של המוזיאונים ובדף יחידת המורשת והמוזיאונים.

**מי ייתן ובמהרה נחזור לשגרה מבורכת,
מעשירה וללא קורונה
שלכם,
שלומי מעיין,
מנהל יחידת המורשת והמוזיאונים**

גיליון מס' 11
אב ה'תש"ף יולי 2020

חברי מערכת:

ד"ר עפר בורד
יוסי קיסטר
חני שחר פישמן
טל גרינברג גולן

עריכה לשונית: רותי ונעם אור

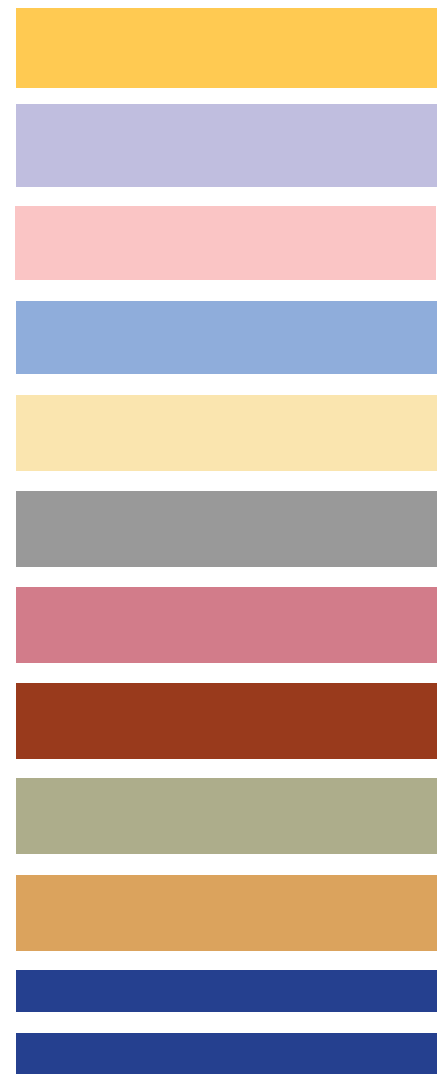
עיצוב גרפי: גרפיקה משהב"ט

מה בחוברת

- עמ' 2-3 מוזיאון בית "השומר"
צרור מכתבים אלייך אהובה
- עמ' 4-5 מוזיאון אסירי המחתרות - עכו
מכתב לאהובה מבין חומות הכלא - אשר רצון ורחל ישראלי
- עמ' 6 מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן
אהבה בין גלי ההעפלה
- עמ' 7 מוזיאון בית הגדודים
אהבה לצורך עלייה
- עמ' 8 מוזיאון הפלמ"ח
חנה ויהודה
- עמ' 9 מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב
זהרה ושמוליק
- עמ' 10-11 מוזיאון האצ"ל
מכתבי אהבה במחתרת
- עמ' 12 מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי)
נמרוד ונורית - אהבה במחתרת
- עמ' 13 מוזיאון לח" ע"ש אברהם שטרן (יאיר)
הבלונדיני הגבוה וה"לחצנית" - סיפור אהבתם של לאה ודב
- עמ' 14 מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים
ללכת שבי אחרייך
- עמ' 15 מפת המוזיאונים
- עמ' 16 פרטי קשר מוזיאונים

מוזיאון בית "השומר"

צרו מכתבים אלייך אהובה

סיפורי אהבה רבים שזורים בתולדות פעילותם של חברי ארגון "השומר".

חיי האהבה והמשפחה של חברי הארגון לא היו פשוטים, משום שלעיתים קרובות נכפה ריחוק פיזי על בני הזוג. ריחוק זה הביא אותם לכתוב מכתבים מרגשים, כפי שכתב מנדל פורטוגלי לטובה אליוביץ' שלימים נישאה לו.

"חביבתי טובה, עד כמה אנוכי אוהב אותך, מדוע את לא כותבת, חביבתי, הלא זה מעציב אותי. אנוכי מחכה בכליון עיניים למכתבך ואת - כלום. אנוכי כל כך הרבה כותב לך ואת שותקת. למה זה, הלא אנוכי סובל מזה. כתבי יקרתי, כתבי. בעת שאנוכי קורא מכתבך, נדמה לי שאת עומדת על ידי והחשק לחבק אותך אצלי כל כך גדול... לא טוב שאנחנו נפרדים. הנה, לו היית אצלי, כעת אנוכי הייתי מאושר. לכל הפחות לו היינו רואים איש את אחיו פעם בשבוע, אבל לא כמו אכשיו [עכשיו], אנוכי

מנדל פורטוגלי.
מתוך ארכיון מוזיאון "השומר"

ברחובות ואת בכנרת, אם לנסוע צריכים שלושה ימים על זה. הנני מוסר לך במכתב הזה נשיקה גדולה וחביקה חזקה חזקה, עד שיכאב לך ואת תאמרי שאני פורק את עצמותיך. איפה את חביבתי. שלך מנדל." (מכתב מספר 8, ללא תאריך)

מנדל וטובה היו אחד הזוגות שהתחתנו ברחובות ב"חתונה המרובעת" שבה התחתנו גם חוה וזלמן אלון, סוניה ומאיר חזנוביץ', ציפורה ואלכסנדר זייד...

"באשר לחופה זו היתה פרוסה על ארבעה רובים. לא הספקתי להתבונן סביב והנה תם טקס חתונתי. זוג אחר זוג נכנס במקומו, ואחריו הזוג השלישי והרביעי. לפתע, בעיצומם של הטקסים, הגיעו רוכבים מחדרה ובפיהם קריאה לעזרה. נתגלה שם סכסוך רציני בין השומרים והערבים. מיד עלינו על הסוסות ואצנו בדהרה למלא את תפקידנו. אפילו להתחתן בנחת לא היה זמן" (מתוך הספר "לפנות בוקר", פרקי יומנו של אלכסנדר זייד, הוצאת עם עובד, 1975) כי המחויבות לצורכי הארגון קדמה לחיים האישיים.

תפקידיו של איש "השומר" הכתיבו חיי נדודים בין יישובים במנותק מהאישה והילדים, ויצרו מציאות של געגועים אין-סופיים. השאיפה הגדולה המתבטאת במכתבים היא להיות יחדיו ולא להחמיץ חיי משפחה.

"רחובות כ"א בחשוון
יא חביבתי טובה,

מה שלומך יא חיתי. השמירה פה כבר מסודרה, מיום הראשון שבאנו הנה התחילו הגשמים. השומרים, כמוכן סובלים אבל זה כלום... טובהלה, אנוכי כל כך מתגעגע אליך. לו יכולתי לראות אותך רק פעם ביום. איך את שבעה רצון מעבודתך, איזה עבודות את עובדת אכשיו [עכשיו]. כתבי לי הכל הכל כדי שיהיה לי מה לקרוא... עד כמה אני אוהב אותך, טובה...

שלך על תמיד מנדל" (מכתב מספר 7)

עשרות מכתבים מרגשים שכתבו הזוג מנדל וטובה פורטוגלי מהווים עדות לחיזור, לרומנטיקה ולאהבתם העזה זה לזה.

"לאשתי היקרה, הצנועה, המפורסמה והיפה בנשים לעולם תחיה אמן..."

(מתוך מכתב מספר 56, י"א בטבת תרע"ד)

מנדל, שהיה ממנהיגי הבולטים של "השומר" והיה בוועד הראשון של הארגון, מצא את מותו בטרם עת בתאונת נשק בשנת 1917. את מכתביו שמרה טובה אשתו כל חייה.

טובה פורטוגלי נפטרה בשנת 1966 בכפר גלעדי והשאירה אחריה את המזוודה העלומה ובה שבעים המכתבים שכתב אליה מנדל. את המזוודה מצא במקרה ליד פח אשפה בקיבוץ הארכיונאי יוסף מלמוד שסיפר על כך לאיזה [יזרעאל] ולאברהם, בניהם של טובה ומנדל. "על המכתבים של מנדל לא ידענו, היא אף פעם לא הראתה לנו אותם, כי דברים אישיים, לפי השקפתה, היו צריכים להיות סגורים." (מתוך הספר שבט הפורטוגלים בהוצאת המשפחה 1979)

חליפת המכתבים בין שתי דמויות האוהבים המרוחקים זה מזה, היא מסמך היסטורי מרגש אשר חושף באמצעותם את המציאות הקשה והכמיהה לחיי משפחה נורמליים.

"מנדלה יקירי שלום רב

אחרי חכוי של זמן קבלתי את שני מכתביך. שמחתי מאד עליהם. אך מכתבך מכנרת הרגז אותי עד מאד. במכתבך יוצא שאני הנני נגד עבודתך והנני אומרת לך שתעזוב עבודה זו, המסכנת את חייך ותבקש לך פרנסות יותר קלות... מנדל, מה לכתוב לך עוד? אני מחכה לך יום יום ורואה אני שעל דרך שובך מונחים הרבה מעצורים שאחרי כל החלטה לשוב הביתה נברא שוב עכוב, אך אני לא אתאונן על זה יען אתה שוב תגיד את אשר הגדת פעם...

שלך טובה" (מכתבה של טובה למנדל ללא תאריך)

את צרו המכתבים חקרה אביבה אופז, כחלק מעבודת הדוקטורט שלה ולימים פרסמה אותם בספרה "איש השומר - מיתוס ומציאות", בהוצאה לאור של משרד הביטחון ו"מוזון" (2016).

הקריאה בספר גורמת לקורא להחסיר פעימה פעם אחר פעם. מעבר להיותם מכתבי אהבה וצוהר להכרת אישיותם של השניים, מהווים המכתבים השתקפות של רגעים היסטוריים בחייהם של אומה, תנועה וארגון.

טובה פורטוגלי עם בניה איזה (יזרעאל) ואברהם. מתוך ארכיון מוזיאון ה"שומר"

כמה עוצמה ורגש יכולה לשאת פיסת נייר, שעליה פזורות עשרות עד מאות מילים, המביעות מנעד של רגשות וסיפורים. פיסת נייר שתישמר גם אחרי מות הכותב/המספר. צורת ביטוי זו הולכת ונעלמת מעולמנו ועמה החשיבות ההיסטורית שמהווים מכתבים.

לו היו מנדל וטובה חיים היום, היו טקסטים של אהבה נשלחים בוודאי דרך מגוון הרשתות החברתיות והודעות טקסט קצרות. במציאות של תחילת המאה העשרים, שבה חיו השניים, היו המכתבים אמצעי תקשורת עיקרי וביטאו במילים ובכתב יד על גבי דף נייר את רגשותיו של הכותב.

בניגוד לטקסטים הקצרים של ימינו המוקלדים באופן שאינו אישי, כל מכתב נשא חותם אישי מובהק של כותבו וביטא עולם פנימי שלם. המכתבים עברו דרך ארוכה, ולעיתים אף חצו ימים ויבשות, עד שהגיעו ליעד המבוקש.

בימינו אנו, לכאורה, כותבים בלי סוף ומקלידים לכל עבר, לא רק לאנשים קרובים ואהובים אלא למעגל גדול מאי פעם. האם עצרנו לחשוב מה אנחנו מותירים אחרינו? איזה מסמכים יספרו את הסיפור שלנו גם אחרי לכתנו?

כריכת הספר בהוצאת משרד הביטחון ו"מזון" 2016

מוזיאון אסירי המחתרות עכו

מכתב לאהובה מבין חומות הכלא - אשר רצון ורחל ישראלי

אשר רצון ואשתו רחל. באדיבות המשפחה

"ציונה האהובה לי בעולם, מה שלומך חמדתי, ואיך את מרגישה עצמך בכלל ואת בריאותך בפרט. מכתבך מיום ג' בשבט נתקבל ובאמת נהניתי בו מאוד. ובייחוד שאת מרגישה את עצמך טוב מאוד, וזו עיקר שמחתי יקירתי. והרי ידוע לך שאני יום יום חושב עלייך, ומה אספר לך כמה שאני מלא געגועים אלייך, ואת הרי מתארת לך את חיי בלעדייך. הנני להודיעך שאני נמצא בקו הבריאות ולא חסר לי מאומה... מה אומר לך חמדתי, אני כל כך צמא לראותך ולהרגיש אותך כבימים עבר, כי זה כשלושה חודשים שלא ראינו אחד את השני ו-20 חודש שאנו מופרדים. לומר לך את האמת, שאני

מרגיש אותם כ-10 שנים. אין פשוט לתאר לך את זה במילים. וכעת אתאר לך איך שאני מרגיש אותך בלבי, יותר נכון במעמקי לבבי. עינייך השואלות תבטנה בעצב. את מתאמצת לדעת את אשר בלבבי כירח השואל לחקור את הים. חיי ערומים לנגדך מן הקצה אל הקצה, אין נסתר ואין נעלם. ולך אהבתי. לו היה לבי אבן יקרה, כי עתה ניפצתי למאה רסיסים וחרזתי על פתיל שרשרת לשימה למען סביב צווארך. ולו היה לבי רק פרח נחמד, כי עתה קטפתי מעלי ונטעתי בשערותיך, אבל לב הוא חמדתי, איה גדותיו ואיה תהומו. לו ידעת את גבולות הממלכה הזאת. ואת הרי המלכה אשר שם. לו היתה אהבתי רק רגע תענוגות, כי עתה הנצה לעינייך לאיטה כמו שחוק, כי נבצרה ממך לראותה ולקרוא בה ברגע אחד. ולו הייתה אהבתי רק מכאוב לברר, כי עתה נמוגה לעינייך עם דמעותיי מזהירות, ונגלה בהן כל סודי העמוק באין מילה אף אחת. אבל אהבה היא חמדתי, תענוגותיה ומכאוביה אין גבול להם ואין קצה לה ולעושרה. קרובה היא אלייך בחייך ונבצרה ממך לנצח ולדעתה כולה לאוהבה לעד.

יקירתי, איך מוצאים חן בעינייך החרוזים האלה? ציונה חמדתי נפש, מה אומר לך, השבוע נפגשתי איתך וטיילנו וביילנו כל כך יפה כבימים בעבר... שאיני יכול לשכוח את זה. אלא מה, למחרת בבוקר התעוררתי במצב רוח מצוברח מאוד עם אותה הרגשה האיומה של סורגים וכבלים ועוד. את מבינה אותי יקירתי. וזה קורה לעיתים קרובות מאוד."

במהלך שמונה שנות פעילותה של מחתרת לח" נכתבו מכתבים רבים, אשר חלקם מספקים הצצה מרתקת לתקופת המנדט ולחיייהם של לוחמי המחתרת בארץ ישראל המנדטורית. מכתבים אלה חושפים את הווי החיים, הקשיים, התלאות, המכאובים וגם את האהבות שנקשרו באותה תקופה. גם מתוך בית הכלא, למרות גדרות התיל והשמירה הקפדנית, הצליחו אסירי המחתרות לקיים קשר רציף עם חבריהם, בני משפחותיהם ואהובותיהם שמוחוץ לכלא, בדואר שכונה בפי האסירים "דואר מחתרות".

את המכתב שנחשוף בפניכם כתב **אשר רצון**, לוחם לח", אסיר כלא עכו, שנפטר בדצמבר 2019 והוא בן 98.

אשר רצון לאחר הבריחה. באדיבות העמותה להנצחת מורשת לח" וחלליה

אשר רצון, איגרת אל החופש. מתוך תצוגת הקבע, מוזיאון אסירי המחתרות עכו

אשר, בן חנה וסעדיה, נולד בשנת 1922 בעיר עדן, דרום תימן. הוא עלה ארצה עם הוריו בשנת 1932, בהיותו בן 10. הוא גויס ללח"י בשנת 1943 וכינויו המחתרתי היה "ציון". הוא עסק בהדבקת כרוזים, בפעולות בילוש ומעקבים, השתתף בפעולות להחרמת כספים שהתנועה הייתה זקוקה להם לצורך מימון פעילותה, עסק בהטמנת "סליקים" והשתתף בפעולות רבות של הארגון. אשר נטל חלק גם בהתקפת לח"י על בתי המלאכה של הרכבת בחיפה בשנת 1946, ונאסר עם 17 מחבריו אשר נידונו למוות, אך דינם הומתק למאסר עולם. בכלא עכו השתתף בחפירת מנהרה שהייתה אמורה למלט אותם אל מחוץ לחומות הכלא. העברתם באופן פתאומי לבית הכלא בירושלים סיכלה את תוכניתם וגרמה לאכזבה גדולה. מירושלים הועבר עם חבריו לעתלית, משם הצליח לברוח ולצאת לחופשי.

אשר נישא ל"ציונה" אהובתו, היא רחל לבית ישראלי. לזוג שלושה ילדים, ארבעה נכדים ושישה נינים.

כתבה: חני שחר פישמן

אשר רצון ואשתו רחל. באדיבות המשפחה

מוזיאון ההעפלה וחיל הים

ע"ש דוד הכהן

אהבה בין גלי ההעפלה

למראה חיה לבושה במכנסיים שמע אברהם את אחד המעפילים אומר לה ביידיש: "טייערע פרוי לאָמפּ, וואָס וואָלט הרב שרגא לאָמפּ זאָגן אויב ער וואָלט איר געזען מיט הויזן???"

ובתרגום לעברית: "גברת לומפ היקרה, מה היה אומר רבי שרגא לומפ אם היה רואה אותך במכנסיים???" לשמע דברים אלה חשב אברהם כי זוהי בחורה שכדאי להכיר.

אברהם ערך "מבחן" קטן וביקש מחיה חתיכת סבון כדי לכבס את המגבת שלו (מוצר מאוד מבוקש ונדיר) וחיה ענתה לו: "תן לי את המגבת ואכבס לך".

לאחר שלושה שבועות בחופי צרפת החליטו הבריטים שאוניות הגירוש צריכות להפליג עם המעפילים להמבורג שבגרמניה. כאשר הגיעו להמבורג הועברו המעפילים לאחר מאבק למחנות עקורים. אחד מהמחנות שאליו גורשו המעפילים שעל סיפון ה"ראנימיד פארק" היה פפנדורף (Pöppendorf), באזור הכיבוש הבריטי של גרמניה.

כאשר הגיעו המעפילים למחנה הנפיקו להם תעודות. בתאריך 24 באוקטובר 1947 קיבל אברהם תעודה שמספרה 60. שלושה ימים אחר כך קיבלה גם חיה תעודה שמספרה 2359.

השניים החליטו לקשור את חייהם זה בזה, התארוסו במחנה אחר לשם הועברו בהמשך, ושם גם המתינו שאר בני משפחתה של חיה לעלייה לארץ. השליחים העבירו אותם למרסיי אשר בצרפת ולקראת העלייה "המסודרת" לארץ. הם החליטו - בעצת השליחים מהארץ - לבוא בברית הנישואין על אדמת צרפת כדי לזרז את עלייתם השנייה. יחד עם זוגות נוספים התקיימה החתונה ביום שישי סמוך לכניסת השבת, במטרה לצרף סעודת מצווה לסעודת שבת וכך לחסוך בהוצאות.

ואכן, ב-16 באפריל 1948 עלו השניים כזוג עם תעודות מזויפות - כתיירים הבאים לבדוק את מצב משפחתם בארץ - דרך צרפת באונייה "אין דבר" (אונייה יוונית) לפי סרטיפיקט מס' 3/5/48 (קבלה מתאריך 3/5/48, שמספרה: 201-21-71.268). חודש לאחר מכן, ב-ה' באייר תש"ח בפרדס חנה, זכו לחגוג עם כל היהודים בארץ ישראל את עצמאותה. כאן בנו אברהם וחיה את ביתם והקימו את משפחתם.

אין זו הפעם הראשונה שבה אנו חושפים את סיפור אהבתם של חיה ואברהם. בהשראת סיפורם המיוחד והמרגש יצרנו במוזיאון מחזה בשם "נקודת מפגש", המספר את סיפורה של ה"אקסודוס" דרך נקודת המפגש של אברהם וחיה.

תמונה מתוך ההצגה במוזיאון

כתבה: הדר קמון טרייסטר

סיפורי ההעפלה מוכרים לנו בעיקר כסיפורים של קשיים פיזיים ומנטליים וההתגברות עליהם, וחלק מהסיפורים אף טרגיים. הפעם בחרנו להאיר את סיפור ההעפלה מנקודת מבט אחרת, אופטימית ומעוררת תקווה.

היה זה יולי 1947, אוניית המעפילים אקסודוס, יציאת אירופה תש"ז, אוניית המעפילים המפורסמת ביותר, הפליגה לארץ ישראל כשעל סיפונה כ-4,500 מעפילים וביניהם שניים שלא הכירו זה את זה - אברהם וחיה.

אברהם-אריה זרנצ'ני מוורשה נותר ניצול ממשפחתו. אברהם עלה לאונייה יחד עם קבוצה גדולה של ניצולים שהקימו גרעין קיבוצי בשם "לניצחון" במסגרת תנועת בני עקיבא, גרעין שהיה מיועד לגוש עציון.

תעודת המעפיל של אברהם. באדיבות המשפחה

חיה לומפ מטורביה שבפאתי רוזבוב בפולין ניצלה עם כל משפחתה. חיה עלתה לאונייה כמדריכה של קבוצת מוהליבר שמנתה 16 ילדים וביניהם שני אחיה: מרדכי לומפ בן 15 ואהרון לומפ בן 13.

כשהתקרבה האונייה לחופי הארץ הגיעו משחתות בריטיות במטרה להשתלט עליה. קרב עקוב מדם החל בין המעפילים לבין הבריטים.

תעודת המעפיל של חיה. באדיבות המשפחה

הקרב נמשך שעות ארוכות ובמהלכו נהרגו שלושה אנשים: שני מעפילים ואיש צוות יהודי אמריקני. בסופו של דבר הצליחו הבריטים בקושי רב לגבור על המעפילים ולהשתלט על האונייה והיא נגררה לנמל חיפה. המעפילים הורדו בכוח והועברו לשלוש

אוניות גירוש בריטיות שבאמצעותן הם גורשו חזרה לצרפת.

אברהם וחיה הועלו, כל אחד בנפרד, על אוניית הגירוש "ראנימיד פארק" (RUNNYMEDE PARK) יחד עם 1409 מעפילים מגורשים.

על סיפון אוניית הגירוש נפגשו השניים

לפני העלייה לאוניית הגירוש התבקשו המעפילים לקחת רק זוג אחד של בגדים בתוך תרמיל אחד בלבד. מאחר שחיה הייתה אחראית על קבוצה של 16 חניכים, לבשה על עצמה עוד סט של בגדים, כלומר עלתה על האונייה לבושה בשני סטים ואחד בתרמיל, כל זה כדי שתוכל להציע לחניכים בגדים להחלפה. כאשר הגיעו לחוף הצרפתי שהו שם אוניות הגירוש עם המעפילים במשך שלושה שבועות. המעפילים שבתו רעב וסירבו בכל תוקף לרדת מהאוניות. בזמן זה צריך היה לכבס בגדים ולחיה היו סטים להשאלה לחניכים עד שתתייבש כביסתם. לחיה עצמה לא נשארה תצאית להחלפה ולכן היא לקחה את המכנסיים של אחד מאחיה עד שהכבסים יהיו מוכנים.

מוזיאון בית הגדודים

אהבה לצורך עלייה

הנוער כחבר תנועת "השומר הצעיר" והצטרף לקיבוץ בית זרע, וכעבור שנתיים הגיע לתל עמל. הוריו נשארו מאחור. אביו שרד לבסוף את השואה ואילו אימו נספתה.

כשהיה בן 18 התגייס דוד לצבא הבריטי, נשלח לחיל האפסנאות המלכותי ושירת בצפון אפריקה כנהג שעסק בעיקר בהובלת אספקה וציוד. עם הקמת הבריגדה היהודית הצטרף אליה עם יחידתו - גדוד התובלה 178 - ועבר לשרת באירופה.

לאחר המלחמה, במהלך שהות הבריגדה באירופה, נודע לו כי בת דודתו אגני ואימה ניצלו וחזרו לביתן בגרמניה.

אגני לבית רייזלר ומשפחתה התגוררו לפני המלחמה בגלזנקירכן שבגרמניה וגורשו בשנת 1942 לגטו ריגה שבלטביה. אגני ואימה שרדו את הגטו ונלקחו למחנה הריכוז שטוהוף. כאשר התקרבו הרוסים החלו הגרמנים להצעים לכיוון גרמניה ובשלב מסוים הפקירו אותם. אגני ואימה ברחו עד שלבסוף הן פגשו חייל רוסי יהודי. רק אז הבינו כי תמה המלחמה והן החלו את דרכן חזרה הביתה, שם פגש אותן דוד.

דוד ואגני החליטו להינשא בנישואים פיקטיביים כדי להוציאה מגרמניה ולהעלותה לארץ ישראל. בספרו "ישראל מבעד לעדשה" (עמ' 30) מספר דוד:

"התופעה הייתה שכיחה כל כך עד שהצבא הבריטי הקים יחידה מיוחדת, 'המחלקה להחזרת נשים ארץ-ישראליות'. בראש היחידה עמד מייג'ור מוריס יפה, שהיה רב צבאי בבריגדה היהודית, ומקום המפקדה שלה היה בבריטל. כל ה'רעיות' נשלחו תחילה לשם, בלי בעליהן היהודים, ומשם יצאו רשמית לארץ ישראל, כרעיות של חיילים המשרתים בצבא הבריטי."

חתונתם נערכה בספטמבר 1946 בהרפורד שבגרמניה. את החופה ערך הרב ברודי, הרב הבכיר של הצבא הבריטי בחבל הריין ולימים הרב הראשי של חבר העמים הבריטי. כך זכתה אגני באשרת כניסה לארץ ישראל. כעבור זמן מה הפכו הנישואים לאמיתיים, והם החלו את חייהם המשותפים בדירת חדר קטנה בירושלים. דוד ואגני הקימו משפחה ונולדו להם שני ילדים. אגני נפטר בשנת 2000 ודוד נפטר בשנת 2017.

הרב מייג'ור משה יפה במדי ייצוג, מתוך ספרו המייג'ור

עם סיום מלחמת העולם השנייה שאפו פליטי שואה רבים להגיע לחוף מבטחים בארץ ישראל, אבל הבריטים נעלו בפניהם את השערים. העלייה הותרה באופן מוגבל בלבד באמצעות אשרות עלייה (סרטיפיקטים) שניתנו במשורה, ומרבית העולים נכנסו באופן בלתי לגאלי בעזרת יוזמות וארגונים שונים כדוגמת תנועת "הבריחה".

אחד האישים שנתמנו למשימה בדרך מקורית הוא הרב מייג'ור ד"ר משה אברהם (מוריס) יפה, שכונה "המייג'ור", אשר בין שלל תפקידיו היה הרב הצבאי הראשי של הבריגדה היהודית לאחר סיום מלחמת העולם השנייה, מראשית 1946 עד לשחרורו בינואר 1947.

הרב יפה משיא יהודיה מהולנד לחיל מהבריגדה, באדיבות ארכיון בית התפוצות

בחדש ינואר 1946, בעת ששהה במסגרת תפקידו כרב צבאי בבורמה ובהודו, קיבל הרב יפה מכתב מאת הרב הצבאי הראשי של הצבא הבריטי, הרב ברודי, שהודיע לו שנבחר לשרת כרבה הצבאי של הבריגדה. בחודש פברואר נקרא הרב יפה לפגישה בלונדון כדי לדון בהיבטים המגוונים של

התפקיד החדש שכלל טיפול במציאת ילדים יהודים שהושארו אצל משפחות נוצריות או במנזרים וסיוע לשארית הפליטה.

בד בבד עם מילוי חובותיו הרשמיות כרב צבאי הקדיש הרב יפה זמן רב ליצירת קשרים עם הקהילות היהודיות המשתקמות באירופה המערבית, ועם ריכוזי הפליטים בגרמניה ובאוסטריה. במסגרת פעילותו אף חרג מגבולות המותר בתוקף תפקידו והביא לעלייתם המוצלחת של ניצולי שואה רבים, זאת על רקע המדיניות של שלטונות המנדט שנעלו כאמור את שערי הארץ בפני פליטי השואה. אחת השיטות שאותן נקט כדי לסייע לעליית פליטי שואה הייתה לחתן חיילים ארצישראלים מהבריגדה עם ניצולות שואה.

לפני כמה שנים ביקר במוזיאון בנו של הרב, זאב יפה, והתרגש לגלות בתצוגה תצלום משנת 1946 שבו נראה אביו משיא כלה יהודיה מהולנד לחייל מהבריגדה. התצלום הביא את זאב לספר לנו על "מפעל" החתונות הפיקטיביות שנערכו ביוזמת אביו בין חיילי הבריגדה לניצולות שואה כדי לאפשר להן לעלות לארץ באופן חוקי מתוקף היותן נשואות לחיילים ארצישראלים. אחת הבעיות הייתה פקודה צבאית בריטית שלפיה אסור לחיילי הממלכה להינשא לנתינות אויב (מגרמניה למשל), אף אם הן ניצולות שואה יהודיות, וחיילי הבריגדה שרצו להינשא לפליטות מגרמניה לא יכלו לעשות זאת. הרב יפה מצא לכך פתרון דחוק, ורמז לחיילים להגדיר את כלותיהם כ"נתינות פולין", אשר למעשה רבות מהן באמת הגיעו משם, וכך נערכו עשרות טקסי נישואים, שאת חלקם ערך הרב יפה בעצמו. בחלק מהמקרים נשארו הזוגות נשואים והחתונה הפיקטיבית הפכה לאמיתית. כזאת היא גם חתונתם של דוד ואגני רובינגר.

דוד רובינגר, לימים בכיר צלמי ישראל וחתן פרס ישראל לצילום, נולד בווינה בשנת 1924. בנובמבר 1939 הצליח לעלות לארץ בסיוע עליית

מקורות:

1. המייג'ור - חייו ופועלו של הרב ד"ר משה אברהם (מוריס) יפה, בהוצאת המשפחה
2. דוד רובינגר ורות קורמן, ישראל מבעד לעדשה, 60 שנה כצלם עיתונות, ירושלים 2008
3. אתר מוזיאון הלוחם היהודי בערך דוד רובינגר
4. ערן אלדר, הצלם של המדינה, באתר nrg, 21/3/08

חנה ויהודה

זה היה המכתב האחרון של יהודה לחנקה. יהודה נפל ב-15 במאי 1948, יום לאחר הכרזת המדינה, בקרב על מלכיה שבצפון. החברים בסדום נמנעו מלבשר לחנקה את הבשורה הקשה עד שידעו לבטח כי נפל. חנה גילתה על נפילתו של אהובה רק שבועיים מאוחר יותר.

אחרי תקופה ארוכה של מצור, קיבלה חנה חופש של כמה ימים. מכתבו של יהודה היה כצוואת חיים עבורה, ולכן היא אזרה אומץ ובחרה לעלות על המטוס מסדום כדי לחזור לתל אביב לנחם את הוריו של יהודה.

וכך כתבה להוריה לפני שעלתה על המטוס בדרכה לשוב הביתה:

"רב שלומות לכם יקרים,

השלום לכם? קשה לי לכתוב, כי לא פג הכאב ונפשי עדיין בוכייה על האסון שקרה לנו.

השמעתם? יהודליה שלנו נפל. ב-15 במאי קרה הדבר... וברור לי כי בקשתו האחרונה היתה שנהיה חזקים ושנדע להתגבר על הכול. הורי היקרים, קשה לנו להאבדה, אך לי כפליים - ובקשה לי אחת אליכם: היו חזקים ואל תרבו לבכות. הוא היה אחד מרבים ותפקידו אשר מילא מחייב אותנו להמשיך וללכת בדרכו. חזקו ואמצו! ראו, את זאת מבקשת בתכם, שחברה הוא אשר נפל. אם אדע כי ידעתם לשמור על רוחכם יוקל לי הרבה, ואוכל ביתר קלות להמשיך את חיי."

ביום י"א בתמוז תש"ח (18.7.1948) יצא המטוס מסדום והגיע לשמי תל אביב במוצאי שבת. בשעה זו הופצצה העיר על ידי מטוסי האויב והמטוס לא הצליח לנחות בתל אביב, לכן נאלץ לנחות נחיתת אונס ליד נבי רובין והתרסק על גבעת חול. חמישה מנוסעי המטוס (ביניהם הטייס האמריקני) נרצחו בידי ערביי הסביבה. ביניהם הייתה גם חנה אברך.

זהו סיפור על אהבה וטרגדיה, על אוהבים שהתנדבו ביחד לפלמ"ח, אהבו, נלחמו ונפלו, אך אהבתם במכתבים שהשאירו מאחוריהם נשארה גם לדורות הבאים.

כתבו: ליאם שירי ומאיה פורת

במלחמת העצמאות ובמלחמות שבאו לאחריה נפלו במערכה בנות ישראל, חלקן בחזית ואחרות בעורף.

חנה (חנקה) אברך הייתה בת 20 כאשר נפלה במלחמת העצמאות. כמו רבות מבנות גילה הצטרפה לתנועת נוער חלוצית - המחנות העולים, ועלתה להתיישבות בקיבוץ בית הערבה שליד סדום.

במהלך מלחמת העצמאות נאלצו חברי הקיבוץ לעזוב את המשק לפני שהאזור נכבש בידי הירדנים.

חנה אברך נשארה עם קבוצת חברים בסדום. היא לא רצתה להיפרד מהנוף של ים המלח. היא החליפה מכתבים רבים עם חברה, יהודה סלומון. בתקופה זו הם כבר תכננו להינשא.

במכתביה של חנה ליהודה היא תיארה את שגרת יומה ואת הגעגוע הרב שהיא חווה אליו:

"אם תשאלני לשלומי, אומר לך כי טוב, רק שמתגעגעת אני אליך. יש כאן ערבים כל כך נחמדים, והנוף הוא כה יפה, הלב פשוט נשבר. עתה לילות ירח.

ביום השני לא עבדנו ואז הלכנו לירדן. יש שם מקומות ממש מקסימים. אתה יודע מה עלה פתאום במוחי? שתהיה לנו מצלמה ונוכל לצאת יחדיו ולצלם..."

ב-3 באפריל 1948, במהלך המלחמה, כתב יהודה לחנה בעת הכשרת מ"מים שעבר בנתניה. במכתב תיאר יהודה לחנה את האווירה הקודרת של אותם ימים עגומים, מול הרצון לשמור על מצב רוח טוב:

"שלום רב לך חנקה! מאושר הייתי ומאושר אני בכל מכתב המגיע ממך, ואין הלשון יכולה לתאר הרגשה זאת. באמת הרי זאת הרגשה מופלאה כשמצד אחד מונח העיתון ובו עשרות שמות של חברים הרוגים, ולצידו מכתב מחברה רחוקה. רק חבל שכה מעטים הם מכתבייך. אני כותב בכל הזדמנות הבאה לידי, ולו ידעת מה מעט הזמן העומד לרשותי! התדעי, יקירתי, מה הוא כל מכתב ואיגרת בימים אלה?

בשורת חיים!

...

קיבלתי אתמול מכתב מהורי. כמה עוז דרוש להורינו כדי לעודד את בניהם העומדים במערכה. לפעמים יש ונדמה לי שגיבורים אף הם יותר מאתנו, חנקה..."

יהודה סולומון. מתוך אתר הפלמ"ח

חנה (חנקה) אברך. מתוך אתר הפלמ"ח

בתמונה שרה פיינר, משה כהן וחנה אברך הכשרת בית הערבה-חפציבה: "חיות הערבה". מתוך אתר הפלמ"ח

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

זהרה ושמוליק

"...שמוליק, כמה רגילה אני לכתוב את שמך, כמה הורגלתי לבטאו ולהגותו. ועתה איני עושה זאת פחות, אף כמלוא הנימה, ואני מחכה לך, ילדי. איני יכולה לחיות בלעדיך, ופתאום הלכת. האמנם לבלי שוב? האמנם אינך עוד? מה זה אינך? הרי בגדיך, ספריך ומכתביך ישנם. הכול ישנו, הכול קיים. גם עטך האוהב אותך כאן, ורק אתה הלכת. לאן? איך אפשר להיות לאין? איך אפשר ששמוליק שלי לא יחזור יותר, איך אפשר? לא, אין זו אמת. שמוליק, בוא אלי. הוכח נוכיח לכולם שאפשר שתשוב, ושוב יהיה לנו כל כך טוב. התשוב, ילדי?" (מכתבה של זהרה לשמוליק מיום 28 במאי 1947).

לאחר מותו של אוהבה נסעה זהרה לארה"ב, ובתחילה גרה אצל אחותו של שמוליק ומשפחת בעלה. זהרה הצטיינה בלימודיה, ובהמשך אף התקבלה לאוניברסיטת קולומביה היוקרתית ועברה לניו יורק. הימים היו ימי מלחמת העצמאות, וכאשר הגיעה הצעה מארגון ה"הגנה" בארץ לארגן קבוצת בחורים שילמדו טיס בקורס אינטנסיבי מזורז ויחזרו ארצה כטייסים, החליטה זהרה לנסות ולהתקבל לקורס והצליחה בכך. ביוני 1948 הגיעה זהרה לחיפה כטייסת מוסמכת והצטרפה מיד לחיל האוויר הצעיר. זהרה מילאה תפקידים חשובים ועד מהרה אף מונתה לתפקיד סגן מפקד טייסת. ב-3 באוגוסט 1948, בשובה מחופשה קצרה בבית משפחתה בגרה בירושלים, התרסק המטוס שבו הייתה הנוסעת היחידה לצד הטייס.

זהרה ושמוליק היו לסמל הנוער העברי שהתנדב למאבק הלאומי ובהמשך למלחמת העצמאות, וסיפור אהבתם ומותם הומחז והוסרט פעמים רבות.

כתב: אלכס בוקסר

שמוליק קופמן.
מתוך אוצר תמונות הפלמ"ח

זהרה לביטוב.
מתוך אוצר תמונות הפלמ"ח

התמונה מתוך אוצר תמונות הפלמ"ח

סיפור אהבתם העזה של זהרה לביטוב ושמוליק (שמאל) קופמן התקבע בתודעה הלאומית כסיפור מופת של לוחמי דור תש"ח חדורי ההכרה הלאומית, אשר חרף רצונותיהם האישיים היו מוכנים להקריב אף את היקר מכול למען ביטחון האומה ושלומה.

זהרה ושמוליק, שניהם ילידי תל אביב, התוודעו זה אל זה במהלך שירותם בעין חרוד כשני פלמ"חניקים צעירים. בהיותם אנשי סָפָר הרבו לכתוב זה לזה, וחליפת מכתביהם ממחישה את מערכת היחסים בין זוג האוהבים הצעירים, ואולי אף היה לה חלק משמעותי בחיזוקה.

בתקופה זו כתב שמוליק לזהרה: "...שאלה עלתה במוחי. או יותר נכון רעיון-חלום של מחשבה שיתגשם פעם, אני נמלא קוצר רוח וכיליון נפש עז. לא יקשה עלייך לנחש רעיון-חלום זה מהו... שיבוא יום וזהרה ושמוליק יהיו בביתם הם, חופשים לנפשם ואיש לא יטרידם עוד בפקודות וצווים. היבוא יום מאושר זה?"

כן, בוא יבוא ויביא עמו אושר רב. תראי שכמה שטוב לנו עכשיו יהיה לנו טוב שבעתיים כשנהיה בבית ואיש לא יפריע לנו לחיות את חיינו כאשר נרצה אנו לכווננו. ימהר נא יום מאושר זה לבוא. ימהר." (מכתבו של שמוליק לזהרה מיום 5 בדצמבר 1946).

לאחר שכבר קיבלו שניהם את פקודת השחרור מהפלמ"ח, ביקש מפקדו הישיר של שמוליק ממנו למלא תפקיד אחרון לפני צאתו - להדריך פלוגת טירונים בזריקת רימוני יד. רימון שהתפוצץ בידי אחד הטירונים הרג את הטירון, את שמוליק וטירון נוסף.

לאחר נפילתו של שמוליק המשיכה זהרה בכתיבת המכתבים, אף כי כעת הדיאלוג הפורה הפך, למרבה הצער, למונולוג מלא יגון. המכתבים שכתבה זהרה המתאבלת לשמוליק המנוח ממחישים היטב את תחושותיה הקשות בתקופה זו.

מוזיאון האצ"ל

מכתבי אהבה במחתרת

שמונים ושלושה מכתבים, על פני ארבע שנות גלות, מכתבים שבהם התפתחה היכרות עמוקה ביניהם. המילים הכתובות במכתבים המצונזרים, הן שחשפו את מפקד המחוז והלוחמת זה לזה. במכתבים אלה, כנגד כל הסיכויים, התפתח הקשר בין הבית"רי השתקן ממזרח אירופה לצעירה הארצישראלית, נערה יפה ושוקקת חיים. הייתה זו משיכה חזקה בין שני הפכים שמצאו זה את זה, ולמרות המרחק ועל אף הקשיים, החליטו לא לוותר. היה זה רומן של מילים כתובות, רומן שידע עליות ומורדות, נחמות וכאבים, רומן שבו גם המריבות, ואפילו סצנות הקנאה, היו בהתכתבות.

"את מתארת חנה'לה את המחזרים שלך. כנראה השתדלת להרגיע אותי ולא לעורר בי רגשות קנאה. אם כך הדבר הצלחת בתיאור. הצגת אותם בכלל לא באור של מתחרים. בקשר אלי אגיד שנגעוץ כל כך עזים שאין מקום לקנאה. אין מקום לרגשות ומחשבות פרט עליך בהקשר אלי. מחקתי את המחשבה על אושרך עם אחר."

מצד שני אני גם חרד מאוד למצב רווחך, ולכן רצוני שתבלי בניעמים אפילו בזמנים קשים אלה, ואם יש לך ידידים שרק משעממים, את צריכה להוסיף אליהם כאלה שיעניינו אפילו בשביל בידור ותחליף."

לא קל לקיים את הקשר דרך מכתבים בלבד. המכתבים הם לפעמים הרבה מאוד, אך לפעמים גם לא כלום. הקשר, ההבנה והאהבה שקורמים עור וגידים במכתבים, מציירים קשר לא מוחשי ורצוף געגועים:

"אני אוהבת אותך, יעקב, ואני רוצה שיבוא יום וניפגש. אהיה מאושרת לשלם לך בעבור כל השנים הקשות והמרות שעברו עליך ועליי. ואני לגמרי לא עיוורת ואני יודעת שהפגישה בינינו עלולה לגרום לאכזבה. ייתכן שהמכתבים לא הציגו אותנו באור נכון, ייתכן שראית במכתבי דברים שאינם, והם פרי דמיוןך... אלמלא מאסרך ייתכן שהיינו היום זוג נשוי ומאושר, ייתכן שדרכינו היו נפרדות."

המכתבים מבטאים את הבדידות והתסכול שהיו מנת חלקם. הם מבטאים את הבלבול והחשש מפני העתיד המשותף שלהם. וכך כותב יעקב:

"הלוא עברו ארבע שנים ללא חברה וללא מעשה, ללא חיים. קשה יהיה לי מאוד לסבול את השאלה שלך: 'האם לזה חיכיתי כל השנים הארוכות הללו?'"

והמשפחה: הכדאי היה לשמוע בקולנו ולהפסיד שנות חיים יקרות מתוך עקשנות וחלומות גרידא? ואת אותי מכירה רק מתמונה אחת, תמונה של חדר קטנטן ואנו יושבים משני צדי שולחן. והלוא אלה לא כל החיים המה. ואת כה קפריזית!"

לשניהם יש חששות מפני העתיד. שניהם תוהים מה יעלה בגורל אהבתם שנבנתה בעיקר דרך המכתבים. וחנה עונה:

"אני לגמרי לא חוששת שלא אמצא חן בעיניך, אבל בהחלט יכול להיות שנמצא שאנו לא מתאימים לחיי משפחה. זאת תהיה אכזבה בשבילי, אבל בשום אופן לא אחשוב שבזדזתי את זמני. חיכיתי ואני מחכה כדי שתינתן לנו הזדמנות להחליט... יעקב, אני כותבת כל זה על אף שחשבתי שזה ברור, אבל פסקה אחת במכתבך הרגיזה אותי. כאילו אני אשאל, 'האם לזה חיכיתי כל השנים הארוכות?' חיכיתי, ואני מחכה, א. משום שאני רוצה, ב. אני חושבת שאתה ראוי לזה, וג. זה אולי החשוב ביותר, לא הייתי סגורה במנוזר. תמיד אמרתי שאם אמצא

זה סיפור אהבה המתפרש על פני ארבע שנים ועל פני שלוש יבשות בעיצומו של המאבק לחירות לאומית. זו הייתה אהבה במחתרת, אבל בניגוד לרומנים אחרים זו הייתה אהבה שהתפתחה וחיה דרך מכתבים. החיים במחתרת הם שכפו על זוג הצעירים לנהל את אהבתם במכתבים.

הכול התחיל ביום בהיר אחד בשנת 1944, כאשר על דלתה של משפחת אוירבך בחיפה הקיש בחור צעיר שהציג את עצמו בשם יעקב הלל, עולה חדש ממזרח אירופה. הוא ביקש לשכור חדר בביתם. יעקב לא סיפר להם שהוא מפקד בכיר באצ"ל שנזקק לדירת מסתור. אבל הבחירה שלו בבית משפחת אוירבך לא הייתה מקרית, באצ"ל ידעו שמשפחת אוירבך החרדית תומכת בפעילות הארגון.

יעקב נולד באוקטובר 1913 בפולין ובגיל 14 הצטרף לבית"ר. בשנת 1935 עלה ארצה ושירת בפלוגות בית"ר בהרצליה ובפתח תקווה. כעבור שנה פנה אליו יעקב מרידור שהיה בכיר באצ"ל וגייס אותו לארגון. בתקופת "המרד הערבי הגדול" השתתף יעקב בפעולות התגובה נגד הערבים. בשנת 1938 נעצר לחודשיים. לאחר שהשתתף בהפגנה נגד הוצאתו להורג של שלמה בן-יוסף. בשנת 1941 נעצר שוב והוחזק במשך שנתיים ימים במחנות המעצר בעתלית, במזרע ובלטרון. ב-1 בפברואר 1944 הודבק על קירות הבתים ברחבי הארץ כרוז מיוחד, ובו הכריז הארגון על מרד בשלטון הבריטי בארץ. עם פתיחת המערכה הטיל הארגון על עצמו שתי מגבלות: הימנעות מטרור אישי כשיטת-מלחמה, ודחיית תקיפתם של יעדים צבאיים עד לסיום מלחמת העולם השנייה. הסניפים עברו ארגון מחדש, ויעקב מונה למפקד מחוז חיפה.

בנות משפחת אוירבך, אסתר ואחותה הצעירה חנה, היו לוחמות באצ"ל. בשנת 1944, בתקופת ה"סזון", עצרו הבריטים את שתי האחיות בעקבות הלשנות. הן נשלחו לכלא הנשים בבית לחם. אסתר נשארה בכלא במשך ארבע שנים ושוחררה עם קום המדינה. חנה שוחררה מהמעצר אחרי שלושה חודשים, ביום הניצחון של בעלות הברית על גרמניה הנאצית ונשלחה בידי הבריטים למעצר בית. בבית משפחת אוירבך פגש יעקב את חנה ובין השניים נרקם סיפור אהבה.

חנה החלה את דרכה באצ"ל כמבשלת דבק שנועד להדבקת כרוזים. מהר מאוד היא עברה להדבקת כרוזים שהייתה משימה מסוכנת ביותר, שכן לשוטרים הבריטים היה אישור לפתוח באש ללא אזהרה על מדביקי הכרוזים. אחר כך החלה חנה באיסוף מודיעין לקראת מבצע. "ביצעתי את כל המעקבים אבל כשהגיעו לפעולה לא שיתפו אותי", סיפרה חנה. היא פנתה ליעקב, מפקד המחוז, ודרשה ממנו לאפשר לה להשתתף בפעולות כלוחמת מן המניין. יעקב הסכים.

אלא שסיפור אהבתם נתקל בקשיים. המשטרה הבריטית גילתה את דירת המסתור, ובתחילת אפריל 1944 נעצר יעקב ונכלא בכלא עכו. הוא הוגלה לאפריקה עם השילוח האווירי הראשון של 251 עצורים (ב-19 באוקטובר 1944). מכורח הנסיבות התנהל חלק הארי של סיפור האהבה הזה במכתבים שהשניים כתבו זה לזה, מכתבים רוויי אהבת מולדת וגעגועים אין-סופיים.

"שלום רב לך, יקר! ...במשך כל השנים הייתי שקטה מאוד, אבל בזמן האחרון אני ממש משתגעת. אני כבר כל כך רוצה להכיר אותך מקרוב שאין לך מושג... מובן שהשתניתי וברור שארבע השנים גם עליך השאירו חותמן. יש לנו מכתבים, מחשבות ורגשות שקשרו אותנו במשך כל הזמן הזה, לפעמים זה הרבה מאוד, לפעמים זה כלום."

יעקב הלל. באדיבות ארכיון מכון ד'בובינסקי

"שלום רב לך, יקר!"

...שחוררה של אסתר אחותי אחרי ארבע שנים ארוכות הגביר אצלי את התיאבון לשחרורים, ואני כבר רוצה לראות אותך. במשך כל השנים הייתי שקטה מאוד, אבל בזמן האחרון אני ממש משתגע. אני כבר כל כך רוצה להכיר אותך מקרוב שאין לך מושג. גם אני יודעת שההיכרות שלנו משני עברי השולחן אינה מספקת, אבל יש לנו גם רצון וגם רגש, לא? מובן שנצטרך להתחיל מאיפה שהפסקנו. מובן שהשתניתי וברור שארבע השנים גם עליך השאירו חותמן. יש לנו מכתבים, מחשבות ורגשות שקשרו אותנו במשך כל הזמן הזה, לפעמים זה הרבה מאוד, לפעמים זה כלום. חברה שלי שאלה אותי: נו, כשהוא ישתחרר את תכף מתחנת? עניתי לה שאיני יודעת. היא מאוד נדהמה עד שהסברתי לה שייתכן שיעקב לא ירצה בחנה עצבנית עם שערות שיבה (סיפורתי לך שמצאתי עוד ארבע שערות שיבה בראשי, דבר שמזכיר לי את 25 שנות חיי). אה, היא אומרת, אם איך בטוחה בו, מדוע את מחכה? אמרתי לה, משום שאני רוצה לחכות!"

מאחורי המכתב, בעט שונה נכתב: "יקירי, בוא כבר, נגמרו התירוצים!" בפריז חבר יעקב לאריה בן אליעזר, מראשוני הבורחים מאפריקה, והשניים פעלו בארגון אוניית הנשק והלוחמים "אלטלנה". יום לאחר הטבעת "אלטלנה" חזר יעקב לארץ ופגש עם חנה לאחר ארבע שנים ארוכות. לא האהבה שביניהם עמדה במרכז פגישתם המחדשת, אלא הטרגדיה של פרשת "אלטלנה". לא זה האיחוד שדמיינו שניהם אחרי שנות הניתוק הארוכות.

את מכתבי האהבה האלה מצא אליעזר הלל, בנם של חנה ויעקב, לאחר 60 שנה, מאוחסנים בעליית הגג. אליעזר, איש מערכת הביטחון בעברו, פרסם את המכתבים בספר שמביא את סיפור התקופה ואת חיי הלוחמים במחתרת.

אדם שימצא חן בעיני מאוד מאוד, לא אהסס להודיע לך. מצפוני לא היה סובל מזה כל זמן שאני ישרה. זו לא ממש אשמתיך שלא מצאתי כאן מישהו אחר. הכול מתוך רצון חופשי, נכון?"

כל המכתבים שהחליפו יעקב וחנה היו נתונים לביקורת קפדנית של הצנזורה הבריטית, ועל כן נושאים רבים נותרו מחוץ לכתובים או נרמזו בעדינות. ובכל זאת האירועים הדרמטיים מהדהדים בכתובים. ההתכתבות היא ראי מיוחד במינו להתרחשויות. לדוגמה, החלטת החלוקה של האו"ם בנובמבר 1947 יוצרת סערת רגשות מנוגדים וחנה מיטיבה לתאר אותם במילים:

"קשה לי מאוד לשבת ולכתוב. הפעם פשוט איני יודעת כיצד להביע את כל אשר אני מרגישה. כל כך רציתי שליחודים תהיה מדינה משלהם. כל כך רציתי שלא יחלקו את ארצנו הקטנה. נראה שהטוב תמיד צועד יד ביד עם הרע. כל כך קשה לקבוע אם הרע גדול מהטוב או הטוב גדול מהרע."

במכתביהם יש גם ציפייה לעתיד ולאיחוד:

"בינתיים, שמענו ברדיו הבי-בי-סי הודעה על העברת המחנה שלנו לארץ עוד לפני סיומו של המנדט ב-15 במאי שנה זו. זה יותר מדי טוב מכדי שיהפך למציאות. זה בניגוד לניסיון שיש לנו, אפילו מהכרזותיו של הרדיו הלזה.

זה אבל גם לא הרבה זמן כדי לחוש את אמיתות הדבר.

המתארת את לך את התמונה הזאת שלחג הפסח נוכל כבר להיות בארץ?"

חנה סיימה את כתיבת המכתב האחרון, אבל יום לפני שהוא נשלח נודע לחנה שיעקב הצליח להימלט ממחנה המעצר. החשש עכשיו הוא שיעקב יעצר או ייהרג בדרכו לחוף מבטחים. חנה נוצרת את המכתב והוא מלווה אותה בכל אשר תלך.

שבועיים לאחר הכרזת העצמאות הוקם צה"ל וארגון האצ"ל החל בתהליך מסודר של הצטרפות לצבא הצעיר. חנה, עם חברות אחרות מהאצ"ל, נשלחו למחנה צבאי כהכנה לגיוסן לצה"ל. יעקב מרידור, שהיה מראשוני הבורחים ממחנות המעצר באפריקה, הגיע לבדוק שתהליכי הגיוס מתנהלים כנדרש. הוא מבקש מחנה להיכנס אליו לאוהל הפיקוד. שם הוא מבשר לה שיעקב הצליח להגיע לצרפת וכי הוא מסייע בארגון נשק ולוחמים שיישלחו לארץ.

על חשיבות קשר המכתבים לומדת חנה מדברי מרידור: "את יודעת, חנה'לה, כל אחד שם היה צריך משהו להיאחז בו. היו אלה ימים קשים ושנים לא פשוטות. לי היו ציפורה ורחלי הקטנה. לאשר (שמו המחתרתי של יעקב הלל) היו מכתבייך. את היית כל עולמו מחוץ לכלא".

חנה שלפה מכיסה את המכתב האחרון שכתבה ובקשה ממרידור לדאוג שהוא יגיע ליעקב. רגע לפני שהיא מעבירה את המכתב לידי, היא מבקשת עט ומוסיפה בצידו האחורי של המכתב משפט נוסף. המכתב הגיע ליעקב יום לפני חזרתו לארץ:

כתב: שלמה דרור

מוזיאון האצ"ל בתש"ח

ע"ש עמיחי פאגלין (ג'ידי')

נמרוד ונורית - אהבה במחתרת

רחל לפידות, ירושלים, 1948.
הצילום באדיבות המשפחה.

"הרביתי לבקר את סמדר ולעיתים אף נשארתי ללון בביתה. גם נמרוד נהג לבקר את סמדר ופגישותינו הלכו ותכפו. בפגישות אלו הוסרה הרשמיות שבין מפקד ופקודיו והחלה מתפתחת בינינו ידידות. מצאתי בנמרוד אדם חכם, סמכותי ונעים הליכות. בנוסף לכל אלה היו לו עיניים יפות. ידידותנו הפכה לרומן של ממש בתקופת הקרבות הקשים שידעה ירושלים הנצורה. כשנמרוד היה יוצא לקרב, דאגתי לשלומי וחכייתי בכליון עיניים לשובו בשלום."

בשל שליטתה הטובה בשפה האנגלית התמנתה "נורית" לתפקיד ה"יוקרת" של אשת קשר לעיתונאים זרים, שהיו צמאים לכל בדל של אינפורמציה על הארגון ועוד יותר לפגישה עם "המפקד" - מנחם בגין.

"הייתי נערה גבוהה בת 16. שאלתי מאחת מדודותיי גרבי ניילון, נעלים גבוהות, עגילים ושפתון. לבשתי את הפורים' שלי בחדר המדרגות, וכך נפגשתי עם העיתונאי... אחד העיתונאים הקבועים' שלי היה מר הפנר, הוא היה אז נציגם של שני עיתונים אמריקאים. הוא היה יהודי ואף טען שהיה בית"רי בנעוריו. הוא ממש 'נדנד' ברצונו ובזכויותיו לפגוש את 'המפקד'. באחת הפגישות כיבד אותי ביון ורצה שאשתכר קצת ואספר מה שרצה לדעת, ואילו עלי נאסר לספר. בפעם אחרת אף הושיט ידיים... ומאז ביקשתי מרענן (מרדכי רענן, מפקד האצ"ל בירושלים) בביישנות רבה ללכת לפגישות האלה רק עם ליווי. 'נמרוד' מפקדי נשלח אתי - אני זוכרת שהוא הרצה בפניו הרצאה מפורטת ומנומקת על תכניות הארגון, ואחר כך התנצל ואסר על הפנר לפרסם מילה מכל ההרצאה, כי לא קיבלנו אישור מהמפקדה... צורת הרצאת הדברים של נמרוד ותוכנם השאירו עלי רושם רב."

עם קום המדינה ופירוק הגדוד הירושלמי של האצ"ל, שב "נמרוד" להיות יהודה לפידות. בעקבות פגיעה באחד הקרבות שבהם השתתף, הוא נפסל לשירות צבאי וחזר להתגורר עם משפחתו ברמת גן. רחל, שנשארה בירושלים, החלה את לימודיה בסמינר למוזיקה בבית הכרם. אף שלא גרו קרוב זה לזה, הרבו השניים להתכתב ולבקר זה את זה, אך הגעגועים היו קשים. באותם ימים לא היה מקובל שזוג צעיר יגור יחד ללא נישואים, וכדי לא לצער את הוריהם החליטו השניים להינשא. החתונה התקיימה ב-15 בנובמבר 1949 במלון "תל-אביב" שבכיכר ציון בירושלים. ימים ספורים לאחר החתונה התחילו השניים את לימודיהם באוניברסיטה העברית, רחל כסטודנטית בפקולטה למדעי הרוח ויהודה בפקולטה למדעי הטבע. כך החל פרק חדש בחייהם.

בספרו "היום שרה הקטנה", מציין פרופ' לפידות כי "הגורל המשותף והחיים האינטנסיביים במחתרת, הפכו את חברי האצ"ל למשפחה לוחמת", לכן אין פלא שמתוך מדגם של 171 בנות, 73% מהן (125) נישאו לאנשי האצ"ל, רובן ככולן לאחר הקמתה של מדינת ישראל" (היום שרה הקטנה - סיפורן של לוחמות האצ"ל, עמ' 10).

כתבה: ליאור יורמן

**** מבוסס על ספרו של יהודה לפידות, "היום שרה הקטנה - סיפורן של לוחמות האצ"ל", הוצאת מכון ז'בוטינסקי ואגודת מוזיאון האצ"ל, תל אביב תשס"ג-2003 ועל ספרה של רחל ברנדווין-לפידות, "פרקי זיכרונות".

רחל ברנדווין, לימים לפידות, נולדה בירושלים בשנת 1931 ללאה ולוי-יצחק ברנדווין. שני הוריה היו חברי הארגון הצבאי הלאומי ולכן האווירה בבית הייתה מאוד לאומית ואוהדת האצ"ל. בשנת 1946, לאחר פיצוץ מלון "המלך דוד" בירושלים, גויסה רחל למחתרת על ידי חברתה ללימודים וקיבלה את הכינוי "נורית". תפקידה הראשון במחתרת היה המקשרת האישית של "נחשון", אחד המפקדים.

"לקחתי והבאתי דואר מן תחנות הדואר החשאיות של האצ"ל בהם השאירו לו פתקים והודעות. עזרתי לנחשון גם בוועדת קבלה. העזרה התבטאה בעיקר בפענוח שפת סתרים וגם ביציאה אל המתנדבים החדשים והבאתם בפני הוועדה. כלומר שמירה, וכשהיה צורך, כיסוי עיניהם של המועמדים, שלא יראו את המפקד איתו הם מדברים."

בהמשך השתלבה "נורית" במפעל ה"משלוחים" של הארגון שבמסגרתו נהגו לשלוח את הכרוזים של המחתרת בתוך מעטפות מבילות לכל אנשי הממשל הבריטיים. בסוכות 1947, ערב הכרזת האו"ם בכ"ט בנובמבר, מונה ליחידה מפקד חדש בשם "נמרוד" (יהודה לפידות) וכבר למן ההתחלה ראתה בו רחל אדם מיוחד במינו. בספרה "פרקי זיכרונות" שבו היא מתארת את חייה כחברה באצ"ל, נזכרת רחל בפגישותיה הראשונות עם ה"מפקד":

"באחד הערבים התקיימה פגישה של יחידתי בשדה הריק ליד שכונת סנהדרייה ומפקדנו נמרוד קיים שיחה על המצב. היה זה ליל ירח בהיר, וריח הסתיו עלה מן האדמה. בעוד אנו משיחים באווירה פסטורלית, הופיע לפתע בקצה השדה משורין בריטי נושא זרקור חזק בצרית. נמרוד פקד עלינו להשתטח על הארץ... אולם ללא התראה מוקדמת, קמתי וצעדתי לעומק השדה. היה כמובן חשש שהבריטים יגלוני ובעקבותיי - את כל הקבוצה. במקרה שניתפס, יהיה לנמרוד קשה מאוד להסביר לבריטים את מעשיו בשדה יחד עם עשר בנות. למזלנו הרב לא שמו הבריטים לבם למתרחש וכעבור דקות מספר עזבו את המקום. השתררה דממה, וחזרתי אל הקבוצה. עם תום הפעולה הבנות התפזרו מלבדי. אני התנצלתי על מעשי ומעניין לציין שמפקדי לא נזף בי אלא ביקש שאסביר לו מה קרה. סיפרתי לו כי לא שלטתי במעשי משום שלא הצלחתי להשתחרר מן ההלם שתקף אותי בהיודע לי שחברתי הטובה "סמדר" (אסתר בנזימן) נלקחה באותו בוקר מבית הספר על ידי המשטרה והושמה במעצר. נמרוד ליווה אותי לביתי כדי להרגיעני. התנהגותו ריגשה אותי מאוד."

יהודה לפידות, ירושלים 1948. הצילום באדיבות המשפחה

"סמדר" שוחררה מהמעצר כעבור כמה ימים, אולם הוטל עליה מעצר בית שפירושו כי אסור לה לצאת את ביתה משקיעת החמה ועד זריחתה.

מוזיאון לח"י

ע"ש אברהם שטרן (י"איר)

הבלונדיני הגבוה וה"לחצנית" - סיפור אהבתם של לאה ודב

בשנת 1946 נישאו לאה ודב. החתונה התקיימה בבית כיוון שהבריטים הטילו מעצר בית על לאה אשר נחשדה בפעילות מחתרתית. "כל כמה ערבים הם היו באים לראות אם אני בבית או לא ואסור היה שיידעו שאני מתחתנת ועם מי", סיפרה, "לכן את השמלה הלבנה לבשה אחותי. רק לחופה לבשתי מהר את שמלת החתונה ותכף הורדתי אותה שמא יבואו." מתנת החתונה שקיבלה לאה מחברי מרכז לח"י הייתה לפקד על פעולת מיקוש - תחום שבו הצטיינה. "קראו לי הלחצנית של לח"י", אמרה, "כי אני תמיד לחצתי בזמן, בדיוק כשהמשטרה התקרבה."

עם הקמת צה"ל התגייסה לאה ודב לחטיבה 8 בפיקודו של יצחק שדה. לאה מונתה למפקדת פלוגת הבנות. דב פיקד על פלוגה בגודל 89, הצטיין בכל קרבות החטיבה בנגב ופיקד על צוות בקרב לכיבוש עוגה אל חפיר (ניצנה). ב-26 בדצמבר 1948, נר ראשון של חנוכה, בעודו עומד חשוף בצריח ומוביל את חייליו להסתער קדימה, נפגע מכדור בצווארו ונהרג.

דב נקבר בחלקה הצבאית בבית העלמין בנחלת יצחק. לאה נישאה בשנית למשה כהן ויחד הקימו משק חקלאי במושב מגשימים. היא עסקה בחינוך ובהוראה וזכתה לילדים ולנכדים. היא נפטרה בשנת 2016.

כתבה: קרן רוה

לאחר סיום מלחמת העולם השנייה נסעו רבים מחברי הקיבוצים לאירופה כדי לסייע בהוצאת היהודים מהמחנות ולהעלותם ארצה. בני נוער מהחג"ם (חינוך גופני מורחב) - תוכנית הכשרת הנוער של ה"הגנה" בנושאי שדאות ואימוני קרב-מגע, נשלחו לקיבוצים לעזרה. אחת הנערות, לאה כהן, נשלחה יחד עם חבריה לגימנסיה לקיבוץ כפר החורש. הנסיעה הזו שינתה את חייה. "התיישב לידי אחד", סיפרה, "הסתכל עלי ואמר: את תהיי אשתי. צחקתי ואמרתי - נראה."

ה"אחד" היה לא אחר אלא לוחם לח"י הכריזמטי יעקב גרנק, הידוע בכינויו "דב הבלונדיני" - מי שעתידי היה להיות בעלה ולהשפיע על כל חייה. אותו קיץ שוחחו השניים על מדיניות ה"הבלגה" שעוררה בהם התנגדות ועל רצונם לפעול בדרך אקטיבית יותר. דב התרשם מדעותיה וממזגה התוסס והנחוש של לאה, ושכנע אותה להצטרף למחתרת לח"י.

לאה השתלבה מיד במחלקת הפעולות, שם באו לידי ביטוי כישוריה ואישיותה. היא עסקה בעיקוב, בסיוורים ובתצפיות, הדריכה בחורים באימוני שדה ושימשה מוקשנית בפעולות מבצעיות רבות. גם דב התבלט כאחד הלוחמים הנועזים של המחתרת. הוא פיקד על פעולות רבות: ההתקפה על מרכז הבולשת הבריטית בירושלים; פיצוץ מטוסי קרב בריטיים ליד כפר סירקין; חילוץ של חבר מרכז לח"י ישראל אלדד; ההתקפה על בניין הבולשת ביפו ועוד. האהבה בין השניים פרחת.

לאה מספרת: "הוא קנה לי טבעת ואמר, 'אם את מורידה את הטבעת יקרה לי משהו'. כשאת חיה חיי מחתרת את לא מעיזה להעמיד משפט כזה בניסיון. יבשתי ליד אמא שלי ופתאום היא ראתה טבעת עם שלוש אבנים, תפסה את הטבעת ורצתה להוריד אותה כדי לראות. משכתי את היד מהר. באותו יום דב נפצע."

יעקב גרנק על הזחלים בקרבות הדרום. מתוך אתר העמותה להנצחת מורשת לח"י

לאה ודב ביום חתונתם. מתוך אתר העמותה להנצחת מורשת לח"י

מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים

ללכת שבי אחרייך

שמה ישב בבית הכלא המרכזי בירושלים, וטובה בבית הסוהר לנשים בבית לחם. לקראת החג שלח משה לטובה כרטיס ברכה קטן, ועליו רישומים שצייר חברו לחדר, לוחם לח"א אליעזר בן-עמי שחתם באות ב' שהיא תחילת שם משפחתו. קיפול הכרטיס הזעיר יצר מעין ארבעה "דפים", שמידות כל אחד מהם 3.5x4.5 ס"מ.

בחזית כתב משה: "לרעייתי היקרה! שי זעיר מן השבי. אלון [כינויו המחתרתי של משה], כ"ד אדר תש"ד". פתיחת הכרטיס חשפה שני רישומים מלאי חן של חלל חדר 18 שבו נכלאו חברי לח"א. ברישום הימני העין נמשכת אל חלון התא המסורג, המבטא באופן סמלי את הכמיהה לחופש, ובשמאלי נראית הדלת הנעולה, החוסמת את אפשרות השחרור.

לוחמי מחתרות ה"הגנה", האצ"ל ולח"א היו חדורי מטרה וסיכנו את עצמם כחלק מהמאבק להקמת המדינה בתקופת השלטון הבריטי (1917-1948). בשל הצורך בחשאיות, בדרך כלל, לא היו המשפחות שותפות סוד לעיסוקים של בניהן ובנותיהן.

המצב היה רגיש יותר כאשר במשפחות מסוימות כמה אחים, או שני בני זוג, השתייכו למחתרת, נתפסו בידי הבריטים וישבו בו-זמנית בבתי המעצר ובבתי הכלא. אחד הזוגות האלה הם משה וטובה סבוראי. שניהם לוחמי לח"א שנתפסו בפעולות שונות.

הקשר בין קרובי המשפחה או בני הזוג, והרצון להביע אהבה, נשמר בתקופה קשה זו באמצעות שליחת מכתבים וחילופי מתנות קטנות ואישיות ביניהם.

את חג הפסח של שנת תש"ד (1944) לא יכלו משה וטובה לחגוג ביחד כיוון

כשהופכים את הכרטיס נראה המשך הדברים שכתב משה לטובה: "מן השבי האחד למשנהו. שי לחג הקרות ירושלים - תשד".

משה סבוראי ואליעזר בן עמי, כרטיס ברכה מ"משה לטובה", עיפרון על נייר, תש"ד 1944, 4.5x3.5 ס"מ (פתוח), תרומת משפחת סבוראי, ארכיון מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים.

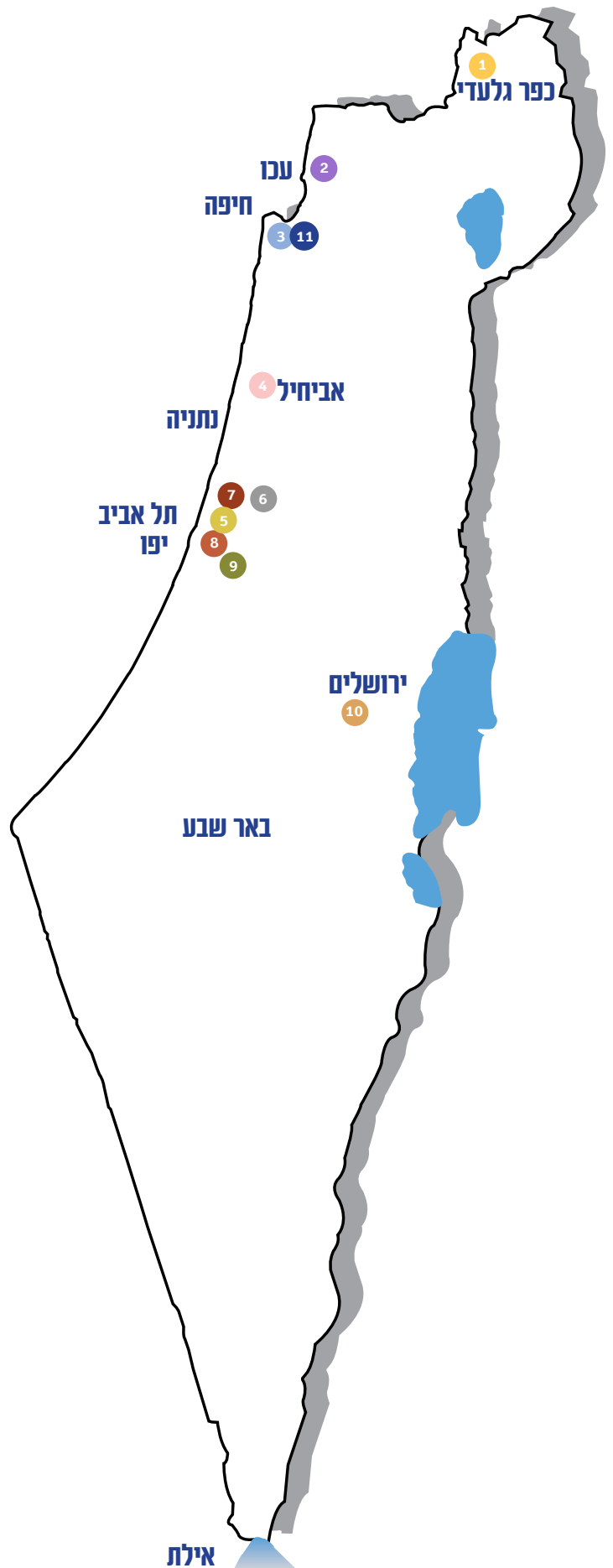
לארכיון המוזיאון נוסף לאחרונה כרטיס ברכה אחר מעשה ידיו של אליעזר בן עמי, שנשלח בתש"ח לאחיו בנימין. גם בכרטיס זה מופיע רישום המתאר פינה בחדר 18.

אליעזר בן עמי, כרטיס ברכה לבנימין (חלק פנימי), עפרונות צבעוניים על נייר, מוצמד עם חוט לקרטון, 6.5x20 ס"מ (פתוח), תרומת פינה אינגל, תש"ח 1948, ארכיון מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים.

מפת המוזיאונים

- 1 מוזיאון בית "השומר"
- 2 מוזיאון אסירי המחתרות עכו
- 3 מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן
- 4 מוזיאון בית הגדודים
- 5 מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב
- 6 מוזיאון הפלמ"ח
- 7 מוזיאון האצ"ל
- 8 מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')
- 9 מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר')
- 10 מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים
- 11 מוזיאונע

מוזיאון הפלמ"ח

- כתובת: חיים לבנון 10, רמת אביב, ת"א.
- טלפון מחלקת הזמנות: 03-5459800
- Waze: בית הפלמח, חיים לבנון 10, תל - אביב - יפו.
- דוא"ל מחלקת הזמנות: palmach_reservation@mod.gov.il
- פתוח ראשון - שישי. שבת: סגור.
- **הביקור במוזיאון בתיאום בלבד.**

מוזיאון האצ"ל

- כתובת: המלך גורג' 38, תל - אביב.
- טלפון: 03-5253307 / 03-5284001
- Waze: מוזיאון האצ"ל, המלך גורג' 38, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Etzel_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון-חמישי: 8:00 - 16:00. שישי-שבת: סגור.

מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')

- כתובת: נחום גולדמן 2, גן צארלס קלור, טיילת תל אביב - יפו.
- טלפון: 03-5177180 / 03-5172044
- Waze: חניון בית האצ"ל
- דוא"ל: etzel48_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי - שבת: סגור.

מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר)

- כתובת: אברהם שטרן 8, שכונת פלורנטין, תל - אביב.
- טלפון: 03-6820288 / 03-6837582
- Waze: מוזיאון בית יאיר אברהם שטרן, אברהם שטרן 8, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Lehi_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00, שעות ערב וימי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים

- כתובת: משעול הגבורה 1, מגרש הרוסים, ירושלים.
- טלפון: 02-6233166 / 02-6233167
- מספר הפקס 02-6250651
- Waze: עיריית ירושלים, חניון ספרא (חניון בתשלום)
- דוא"ל: Hamachtarot_Jerusalem@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 9:00 - 17:00, שעות ערב וימי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית "השומר"

- כתובת: קיבוץ כפר- גלעדי. טלפון: 04-6941565.
- Waze: מוזיאון בית השומר, כפר גלעדי.
- דוא"ל: hashomer_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 50 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - עכו

- כתובת: רחוב ההגנה 10, עכו העתיקה.
- טלפון: 04-9911375
- Waze: מוזיאון אסירי המחתרות, עכו
- דוא"ל: Hdakko_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן

- כתובת: רחוב אלנבי 204, חיפה.
- טלפון: 072-2798030
- Waze: ההגנה 65, חיפה.
- דוא"ל: haapala.mus@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 10:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית הגדודים

- כתובת: רחוב בן גוריון, מושב אביחיל.
- טלפון: 09-8822212, 09-8629240
- Waze: בית הגדודים, מושב אביחיל
- דוא"ל: Hagdudim_Museum@mod.gov.il
hagdudim.museum@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:30 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

- כתובת: שדרות רוטשילד 23, תל - אביב.
- טלפון: 03-5608624 / 03-5600809
- דוא"ל: Hagana_Museum@mod.gov.il
- Waze: רוטשילד 23 תל - אביב
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי- שבת: סגור.

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים